

МЕЖДУОТРАСЛОВИ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВО В ЗАПЛАТИТЕ В БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА: РОЛЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ПОД ЧУЖДЕСТРАНЕН КОНТРОЛ

**Гл. ас. д-р Свилена Михайлова, s.mihaylova@ue-varna.bg
Катедра „Обща икономическа теория“
Икономически университет – Варна**

Резюме: Статията изследва междуотрасловите различия и неравенството в работните заплати в България в периода 2008-2021 г., като прави разграничение между предприятията под чуждестранен контрол и местните фирми от нефинансовия сектор. За изчисляването на междуотрасловото неравенство в заплатите общо за нефинансовите предприятия, както и отделно за двата вида фирми, е използван междугруповият компонент на индекса на Тейл. Подобен подход позволява да се установи доколко чуждестранните филиали стоят зад динамиката на общото междуотраслово неравенство в трудовите доходи, както и да се изолира приносът на всеки отрасъл към тази тенденция. Резултатите показват, че междуотрасловото неравенство в заплатите в предприятията под чуждестранен контрол е по-високо от това в местните фирми. Същевременно обаче, докато междуотрасловото неравенство във възнагражденията в чуждестранните филиали показва значителни колебания във времето, при местните фирми е налице преобладаващо възходяща тенденция.

Ключови думи: заплати, неравенство, преки чуждестранни инвестиции

JEL: J31, D63, F21

DOI: <https://doi.org/10.58861/tae.di.2025.1.03>

BETWEEN-SECTOR WAGE DIFFERENCES AND INEQUALITY IN THE BULGARIAN ECONOMY: THE ROLE OF FOREIGN-OWNED FIRMS

**Head Assist. Prof. Svilen Mihaylova, PhD, s.mihaylova@ue-varna.bg
Department of General Economic Theory
University of Economics – Varna**

Abstract: The paper explores between-sector wage differences and inequality in Bulgaria in the period 2008-2021, distinguishing between foreign-owned and domestic non-financial enterprises. To estimate between-sector wage inequality for all non-financial enterprises, as well as separately for the two types of firms, the between-group component of the Theil index is used. This approach allows to establish whether foreign affiliates stay behind the evolution of overall between-sector wage inequality, as well as to isolate the contribution of each sector to this trend. The results show that between-sector wage inequality among foreign-owned firms is greater compared to local firms. However, while between-sector wage inequality among foreign firms' employees tends to fluctuate over time, there is an overall upward trend in the case of domestic firms.

Key words: wages, inequality, foreign direct investment

JEL: J31, D63, F21

МЕЖДУОТРАСЛОВИ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВО В ЗАПЛАТИТЕ В БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА: РОЛЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ПОД ЧУЖДЕСТРАНЕН КОНТРОЛ

Гл. ас. д-р Свилена Михайлова, s.mihaylova@ue-varna.bg

Катедра „Обща икономическа теория“

Икономически университет – Варна

Въведение

Една от важните последици от вноса на преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) и присъствието на транснационални корпорации (ТНК) в националната икономика е свързана с техния ефект върху равнището и динамиката на трудовите доходи, както и тяхната диференциация. Този въпрос е особено актуален за България, доколкото тя се отличава с най-ниско равнище на заплащане в Европейския съюз (ЕС), а от 2016 г. до 2023 г. е на първо място по доходно неравенство сред страните членки.¹ Същевременно запасът на ПЧИ представлява 60% от БВП по данни на Конференцията на ООН за търговия и развитие, което е индикатор за осезаемо присъствие на ТНК в българската икономика и техния потенциал да оказват въздействие върху равнището на доходите и доходното неравенство в страната. Статията е посветена именно на тази проблематика, като има за цел да изследва ролята на предприятията под чуждестранен контрол за различията и неравенството в заплатите между отделните отрасли в българската икономика в периода 2008-2021 г. С оглед на това са поставени следните задачи - първо, направен е кратък преглед на изследванията относно влиянието на ПЧИ върху доходите и неравенството в българската икономика; второ, извършен е сравнителен анализ на равнището и темпа на прираст на заплатите в предприятията под чуждестранен контрол и местните фирми по икономически дейности; трето, чрез изчисляване на междугруповия компонент на индекса на Тейл са проследени тенденциите по отношение на неравенството в трудовите доходи между отрасли както общо, така и отделно за предприятията с и без чуждестранно участие в капитала. Подобен подход дава възможност да се разкрие в каква степен филиалите на ТНК стоят зад динамиката на междуотрасловото неравенство в страната.

1. ПЧИ, трудови доходи и неравенство: преглед на литературата

Влиянието на ПЧИ върху трудовите доходи и неравенството е особено актуален проблем не само за България, но и за останалите икономики от Централна и Източна Европа (ЦИЕ), доколкото процесът на пазарна трансформация в страните от региона беше съпроводен с отварянето им към световната икономика, включително чрез внос на ПЧИ, както и с повишаване на доходното неравенство в много от тях. Това обяснява защо в много от емпиричните изследвания проблемът за разпределителния ефект на ПЧИ често бива разглеждан в контекста на група страни от региона. Същевременно изследванията с фокус единствено върху българската икономика са доста по-

¹ По данни на Евростат за 2023 г. коефициентът на Джини за България възлиза на 37,2, докато средната за ЕС стойност е 29,6.

оскъдни, поради което по-нататък освен тях ще бъдат представени накратко и резултатите от проучвания, обхващащи по-големи групи страни от ЦИЕ, в т.ч. и България.

Преобладаващата част от изследванията за ЦИЕ установява неблагоприятен ефект на ПЧИ върху разпределението на доходите. Пример в тази посока е анализът на Bandelj and Mahutga (2008), който обхваща десет страни от ЦИЕ, членки на ЕС (България, Чехия, Естония, Унгария, Латвия, Литва, Полша, Румъния, Словакия и Словения). На база на данни за периода 1990-2001 г. и прилагайки метода на фиксирания ефект, авторите стигат до извода, че ПЧИ водят до увеличаване на доходното неравенство, като основните причини за това са по-високите заплати във филиалите на ТНК и разрыва в заплащането между мениджмънта и работниците в чуждестранния сектор. Друго подобно изследване, но с по-голям брой на включените в него страни, е това на Grimalda, Barlow and Meschi (2010). Страните в извадката са обособени в две групи: първата включва десетте нови страни членки на ЕС (осемте страни, присъединени през 2004 г. и България и Румъния, присъединени през 2007 г.), а втората обединява държавите от ОНД, както и четири страни от Югоизточна Европа. На база на данни в периода 1990-2004 г. и чрез използване на метода на най-малките квадрати с включени фиктивни променливи, авторите стигат до извода, че ПЧИ и търговският обмен с ЕС увеличават доходното неравенство в групата на новите страни членки на ЕС, докато за групата на страните от ОНД и Югоизточна Европа не е намерена статистически значима връзка. Авторите обясняват получения резултат с подобренията в производителността и технологичния напредък, предизвикани от структурните промени, които протичат в много по-голяма степен в новите страни-членки на ЕС, отколкото във втората група страни. Alili and Adnett (2018) също установяват неблагоприятен ефект на ПЧИ върху неравенството, като тяхното изследване обхваща 19 постсоциалистически страни, включително и България. На база на регресионен анализ на панелни данни за периода 1993-2008 г. и прилагайки метода на фиксирания ефект, авторите стигат до извода, че нарастващият дял на входящите ПЧИ в БВП на приемащите страни води до повишаване на неравенството в трудовите доходи, като този ефект е относително малък.

Някои автори включват страните от ЦИЕ заедно с останалите страни от ЕС в анализ на ефектите на глобализацията върху доходното неравенство. Пример в това отношение е изследването на Asteriou, Dimelis, and Moudatsou (2014). На база на регресионен анализ на панелни данни за 27-те страни членки на ЕС в периода 1995-2009 г., авторите изучават ефекта на международната търговия и финансовата глобализация върху доходното неравенство както общо за всички страни в извадката, така и по отделни групи страни. Основен извод от анализа е, че на ниво ЕС най-голям принос за доходното неравенство имат ПЧИ. По отношение на групата на новите страни членки от ЕС, в т.ч. и България, резултатите също показват, че ПЧИ водят до повишаване на доходното неравенство.

В изследването на разпределителния ефект на ПЧИ в ЦИЕ, някои автори установяват, че неговото проявление зависи от различни фактори, като например равнището на образование и икономическо развитие в приемащите страни. Пример в тази посока е изследването на Mihaylova (2015) относно влиянието на ПЧИ върху доходното неравенство в десет страни от ЦИЕ, включително и България, в периода 1990-2012 г. Резултатите от регресионния анализ, базиран на метода на фиксирания ефект, показват, че ПЧИ в страните от ЦИЕ увеличават

доходното неравенство, но този ефект отслабва с повишаване на човешкия капитал и БВП на глава от населението.

Едно по-обхватно изследване на влиянието на ПЧИ върху ръста на заплатите, производителността на труда и доходното неравенство в ЦИЕ е това на Jovanović and Weiss (2022). Анализът включва 17 страни от Централна, Източна и Югоизточна Европа, включително и България, в периода от края на 90-те години до 2020 г. Резултатите от регресионния анализ показват, че ПЧИ водят до повишаване заплатите в ЦИЕ, като ефектът е особено силен при инвестициите от Германия и Австрия. Въпреки положителния ефект на ПЧИ върху заплатите, изследването не намира потвърждение за ръст в производителността на труда в резултат от вноса на ПЧИ в ЦИЕ. По отношение на доходното разпределение, резултатите показват, че общите ПЧИ не оказват ефект върху неравенството в страните от ЦИЕ, но ПЧИ от 15-те страни от ЕС и особено тези от Германия и Австрия допринасят за намаляване на доходното неравенство.

Както показва прегледът на литературата до момента, в анализа на влиянието на ПЧИ върху доходното неравенство в повечето случаи авторите се фокусират върху няколко страни от ЦИЕ. Емпиричните изследвания, които разглеждат този проблем изцяло в контекста на българската икономика, са силно ограничени на брой. Пример за такъв тип изследване е Михайлова (2014), в което е разгледано въздействието на ПЧИ върху доходното неравенство в България в периода 2000-2012 г. Дескриптивният анализ загатва, че поради неблагоприятното отраслово и регионално разпределение на ПЧИ, те имат потенциал да засилват отрасловите и регионалните различия в трудовите доходи и по този начин да задълбочават доходното неравенство в страната. Направеният регресионен анализ потвърждава наличието на статистически значима положителна връзка между запаса на ПЧИ и доходното неравенство в рамките на разглеждания период.

Подобно на изследванията относно ефекта на ПЧИ върху доходното неравенство, тези относно трудовите възнаграждения в чуждестранните филиали в България също са доста оскъдни, което в голяма степен се дължи на ограничеността на наличните официални статистически данни за ПЧИ и ТНК. Тук следва да се спомене изследването на Колев (2012) относно ролята на ТНК за регионалното развитие в българската икономика. По отношение на ефекта на ТНК върху доходите анализът показва, че в периода 2005-2008 г. средната работна заплата в чуждестранните филиали надвишава тази в местните фирми в икономически развитите области, докато в неатрактивните и изостанали области заплащането в ТНК е близко до това в националните фирми. Тази тенденция в голяма степен е свързана с отрасловата принадлежност на ПЧИ в различните области. В столицата и икономически развитите области, ПЧИ са концентрирани в сферата на бизнес услугите и управлението, търговията, средно и високо технологични производства, които се отличават с относително по-високо заплащане на труда. Освен това, както отбелязва авторът, в тези области при наемането на квалифицирани кадри ТНК се конкурират с голям брой местни фирми, което допълнително повишава заплатите на наетите от ТНК специалисти. От друга страна, в по-изостаналите области ПЧИ са концентрирани предимно в трудоемки производства, ангажиращи евтина работна ръка и при определянето на възнагражденията ТНК следват пазарната цена на труда с известна надбавка, гарантираща им набирането на по-мотивирани кадри, което обяснява малките различия в работната заплата между чуждите и местните фирми в тези области. Един от основните изводи от изследването е, че въпреки че ПЧИ създават заетост за част от местното население, те нямат достатъчно силен пряк ефект в посока на

намаляване на диспропорциите в доходите и развитието на отделните региони в страната.

Прегледът на литературата показва, че преобладаващата част от изследванията за ЦИЕ, в които е включена и България, установява, че вносът на ПЧИ задълбочава неравенството. Следва да се обърне внимание на факта, че повечето от изследванията са фокусирани върху общото доходно неравенство, а не върху неравенството в трудовите доходи. Освен това изследванията, посветени изцяло на влиянието на ПЧИ върху равнището на трудовите доходи и тяхната диференциация в българската икономика, са доста оскъдни. Предвид това, статията цели да допълни литературата в тази област, фокусирайки се върху ролята на предприятията под чуждестранен контрол за междутрасловите различия и неравенството в работните заплати в българската икономика.

2. Използвани данни и методология

За целите на изследването са използвани предоставени от Националния статистически институт (НСИ) данни относно средната брутна заплата и наетите лица по трудово правоотношение в нефинансовите предприятия в периода 2008-2021 г. Данните са налични на ниво икономическа дейност, като се прави разграничение между два типа предприятия - предприятия без чуждестранно участие в капитала или под 10%, и такива с чуждестранно участие в капитала над 10%. Данните обхващат 19 икономически дейности в съответствие с Класификацията на икономическите дейности-2008 (КИД-2008), която е напълно съпоставима с европейската класификация на икономическите дейности NACE Rev. 2.

Изследването започва с изчисляване и съпоставяне на осреднените стойности на работните заплати в чуждестранните филиали и местните предприятия в периода 2008-2021 г., както и отношението между тях. Това дава възможност да се установи дали предприятията под чуждестранен контрол плащат по-високи възнаграждения от тези без чуждестранно участие, както и в кои отрасли тези различия са най-големи. На следващо място, за оценка на динамиката на работните заплати в двата типа фирми, е изчислен средногодишният темп на прираст на заплатите в чуждите и местните фирми по икономически дейности. По-нататък е направено сравнение на различията (дисперсията) в заплащането в двата типа фирми чрез изчисляване на отношението между възнагражденията в най-високоплатения и най-нископлатения отрасъл.

За проследяване на тенденциите по отношение на междутрасловото неравенство в трудовите доходи, освен равнището на възнаграждение трябва да се вземе предвид и относителният дял в заетостта. С оглед на това, на следващо място е използван междугруповият компонент на индекса на Тейл (Theil, 1972). Той принадлежи към обобщените ентропийни индекси и е особено полезен, когато използваните данни дават възможност за обособяване на отделни взаимоизключващи се групи. Основно негово предимство е, че за разлика от други измерители на неравенството той не само дава възможност за декомпозиране на неравенството чрез извеждане на междугрупов и вътрешногрупов компонент, но също така има не толкова стриктни изисквания по отношение на използваните данни и може да се прилага при данни с по-висока степен на агрегация (Zhang, 2016). Това прави индекса на Тейл особено удачен избор при анализ на неравенството, като неговото приложение може да се види в изследвания за различни страни – например Коста Рика (Obando, 2006),

Аржентина и Бразилия (Galbraith, Spagnolo, and Pinto, 2007), САЩ (Galbraith and Hale, 2007), Тайван (Wang, 2007), Турция (Elveren, 2010), Китай (Zhang, 2016) и др.

Както беше споменато по-горе, индексът на Тейл съдържа два компонента – междугрупов (between-group - T^B) и вътрешногрупов (within-group - T^W) компонент:

$$T = T^B + T^W \quad (1)$$

Вътрешногруповият компонент на неравенството в заплатите е ненаблюдаван поради използването на агрегирани данни. В този случай обаче, междугруповият компонент представлява долната граница на общото неравенство в заплатите, измерено чрез индекса на Тейл. Основен недостатък на индекса на Тейл е, че неговите стойности невинаги са съпоставими между отделните групи, тъй като ако броят и размерът на групите се различават, границите на индекса също се различават (Elveren, 2010). Въпреки това фокусирането върху междугруповия компонент на индекса позволява извеждане на общата тенденция по отношение на неравенството в заплатите, тъй като това, което има значение при интерпретацията на резултатите е не толкова стойността на самия индекс, а неговото изменение във времето. Освен това този подход дава възможност за изчисляване на приноса на всяка една група (в случая отрасъл) към неравенството в заплатите между отделните групи.

Междугруповият компонент на индекса на Тейл може да бъде представен по следния начин:

$$T^B = \sum_{i=1}^n \left\{ \left(\frac{p_i}{P} \right) * \left(\frac{y_i}{\mu} \right) * \ln \left(\frac{y_i}{\mu} \right) \right\}, \quad (2)$$

където i обозначава съответната група (в случая отрасъл), p_i е броят на наетите лица в съответната група i , P е общият брой наети лица, y_i е средната заплата на наетите лица в група i , а μ е средната заплата, изчислена за всички наети лица. Произведението между относителния дял на наетите в съответната група, относителната средна заплата на групата и нейната логаритмувана стойност се нарича елемент на Тейл и показва приноса на отделната група към общото междугрупово неравенство.

Неравенството в заплащането между отделните групи (в случая отрасли) е функция на относителния размер на групата и относителното възнаграждение в нея. Ръст в междуетрасловото неравенство в заплатите може да бъде резултат от това, че високодоходните отрасли разширяват своя относителен дял в заетостта или от това, че тяхното относително възнаграждение се повишава. Изостряне на междуетрасловото неравенство в заплатите може също така да бъде причинено от ръст в относителния дял в заетостта на нискодоходните отрасли или спад в тяхното заплащане спрямо средното. Аналогично, намаление на междуетрасловото неравенство може да бъде резултат от спад в относителния дял в заетостта на високодоходните отрасли или в относителното им заплащане. До понижение на междуетрасловото неравенство може също така да доведе свиването на дела в заетостта на нискодоходните отрасли или нарастването на тяхното възнаграждение спрямо средното. Освен че дава възможност за проследяване на динамиката на неравенството между отделни икономически дейности, индексът на Тейл позволява да се изолира приноса на всеки отрасъл

към общото междуотраслово неравенство. Елементът на Тейл, т.е. приносът на даден отрасъл може да бъде положителен или отрицателен в зависимост от това дали заплащането в съответния отрасъл е по-високо или по-ниско от средното в страната. Индексът е конструиран така, че сумата от положителните елементи следва да надхвърля сумата от отрицателните елементи, така че крайната стойност на индекса е положителна.

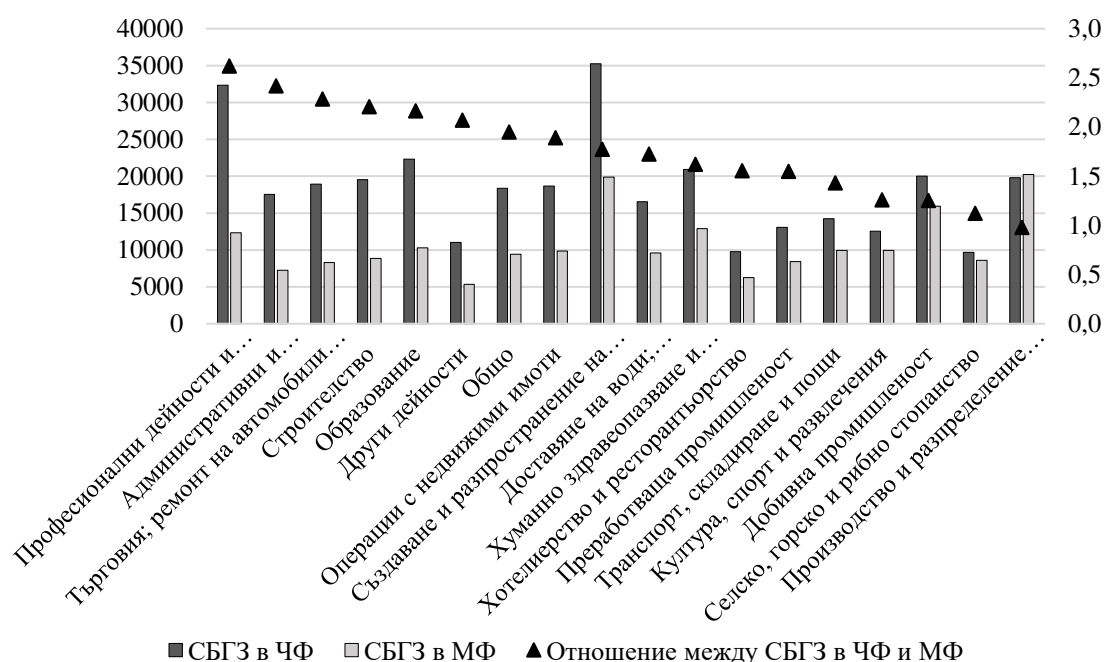
3. Резултати от изследването

Изчисленията на отраслово равнище показват, че средно за разглеждания период най-висока средна брутна годишна заплата (35 243 лв.) предлагат чуждестранните фирми (ЧФ) в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ (Фигура 1). Това не е изненадващо предвид факта, че секторът е сред водещите и динамично развиващи се икономически дейности в страната, като по данни на Евростат за 2021 г. 68 % от добавената стойност в него се дължи именно чуждестранни фирми. На следващо място се откроява секторът „Професионални дейности и научни изследвания“, като средната брутна годишна заплата в опериращите в него чуждестранни фирми възлиза на 32 348 лв. средно за периода. Високото ниво на възнагражденията в този сектор също е очаквано доколкото дейностите, които включва (юридически и счетоводни услуги, консултантски дейности в областта на управлението, научно-изследователска и развойна дейност и др.) предполагат използване на трудови ресурси с високо ниво на образование и квалификация. На другия полюс са секторите „Селско, горско и рибно стопанство“ и „Хотелиерство и ресторантьорство“, като и при двата средната брутна годишна заплата на наетите в чуждестранни фирми е под 10 000 лв. средно за разглеждания период. Като цяло това са отрасли, които привличат малък обем чуждестранни инвестиции, ангажират по-нискоквалифицирани кадри, а по данни на Евростат за 2021 г. производителността на труда в чуждестранните филиали е най-ниска именно в хотелиерския и ресторантьорския бизнес.

Сред местните фирми (МФ) секторът, който се отличава с най-висока средна брутна годишна заплата на наетите лица, е „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ (20 223 лв. средно за периода). Сред лидерите в този сектор са именно местни компании, част от които са държавни. Също така по данни на Евростат за 2021 г. производителността на местните фирми е най-висока именно в енергийния сектор. На второ място по средно годишно възнаграждение в местни фирми е секторът „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ (19 875 лв. средно за периода). С най-ниски заплати са наетите лица в местни фирми в секторите „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Други дейности“ (съответно 6272 лв. и 5331 лв. средно за разглеждания период).

По отношение на разликите в заплатите между чуждите и местните фирми, Фигура 1 показва, че средно за периода предприятията под чуждестранен контрол плащат два пъти по-високи заплати. Най-голяма е разликата в сектор „Професионални дейности и научни изследвания“, където чуждестранните филиали плащат средно 2,6 пъти по-високи възнаграждения в сравнение с местните компании. Най-малка е надбавката, която плащат чуждите фирми в селскостопанския сектор (около 12 % средно за периода). Следва да се отбележи, че тенденцията за по-добро заплащане в чуждите фирми се наблюдава във всички отрасли, с изключение на енергетиката. Средно за изследвания период местните

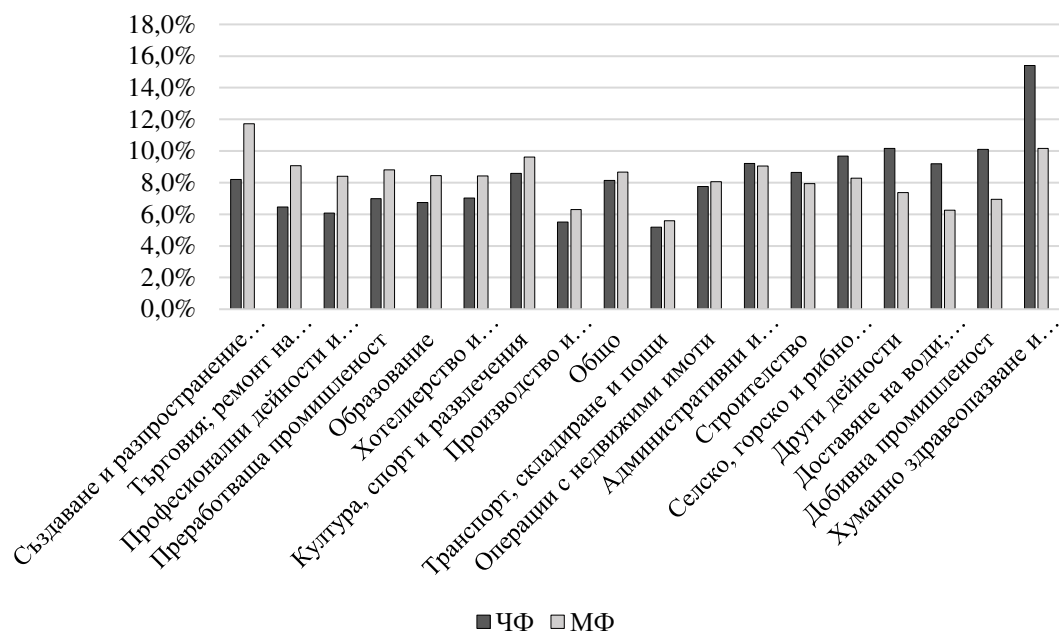
енергийни компании плащат с 2 % повече отколкото чуждестранните предприятия, като разликата става по-осезаема през последните няколко години.

Фигура 1. Средна брутна годишна заплата в чуждите и местните фирми по икономически дейности (средно за периода 2008-2021 г.)

Източник: изчисления на автора по данни на НСИ

Освен равнището на трудовите доходи, интерес представлява и тяхната динамика в рамките на разглеждания период. С оглед на това, Фигура 2 представя средногодишния темп на прираст на заплатите в чуждите и местните фирми по икономически дейности. Прави впечатление, че като цяло заплатите в местните компании растат с по-бърз темп (8,7%) в сравнение с тези в чуждестранните филиали (8,1%). Най-голям средногодишен темп на прираст на възнагражденията в местните фирми се наблюдава във високоплатения сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ (11,7%). Това е и секторът, в който ръстът на възнагражденията в местните компании в най-голяма степен изпреварва този в предприятията с чуждестранно участие. Фигура 2 показва също, че тенденцията за изпреварващ ръст на заплатите в местните фирми се наблюдава в още девет отрасли, докато в останалите седем чуждестранните филиали вземат превес. При последните най-висок средногодишен ръст във възнагражденията се наблюдава в „Хуманно здравеопазване и социална работа“ (15,4%), като освен това заплатите на наетите лица в чужди фирми от този сектор растат най-бързо спрямо тези в местните. Що се отнася до отрасли с най-бавен темп на прираст на възнагражденията, и при чуждите, и при местните фирми това е „Транспорт, складиране и пощи“ (съответно 5,2% и 5,6%).

Фигура 2. Темп на прираст на средната брутна годишна заплата в чуждите и местните фирми по икономически дейности (средно за периода 2008-2021 г.)

Източник: изчисления на автора по данни на НСИ

За оценка на различията (дисперсията) в заплащането в двата типа фирми е изчислено отношението между възнагражденията в най-високоплатения и най-нископлатения отрасъл. Таблица 1 показва, че в началото на периода дисперсията в заплащането е по-висока при чуждестранните филиали отколкото при местните фирми. Докато през 2008 г. средната заплата в най-високоплатения сектор с чуждестранно участие надхвърля 4,5 пъти тази в най-нископлатения сектор, за местните фирми това съотношение е 3,8. С времето обаче тази тенденция се обръща и в края на периода дисперсията в заплащането в местните фирми надхвърля тази в чуждите.

Таблица 1

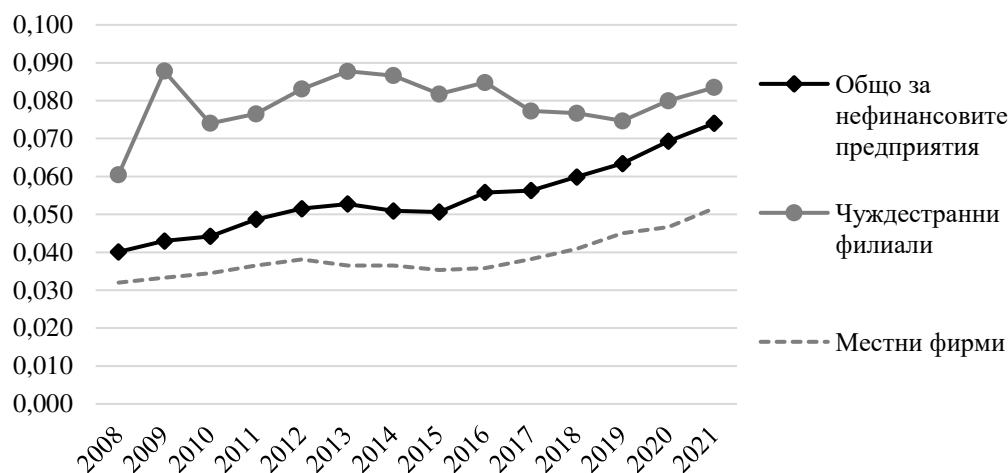
Отношение между максималната и минималната СБГЗ в чуждестранните филиали и местните фирми по икономически дейности

Вид фирма	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ЧФ	4,5	5,2	4,1	4,4	4,8	4,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,4	3,5	3,8	3,6
МФ	3,8	4,0	4,2	4,4	4,5	4,3	4,2	4,1	3,7	3,9	4,0	4,2	4,3	4,3

Източник: изчисления на автора по данни на НСИ

Гореизложените данни загатват за вероятен ръст в неравенството в заплащането между отрасли в местните фирми за сметка на това в предприятията под чуждестранен контрол. За да се оцени по-прецизно тази тенденция обаче, освен равнището на възнаграждение, трябва да се вземе предвид и относителният дял в заетостта на двата вида фирми. С оглед на това, Фигура 3 представя индекса

на Тейл, изчислен отделно за местните фирми и чуждестранните филиали, както и общо за нефинансовите предприятия.

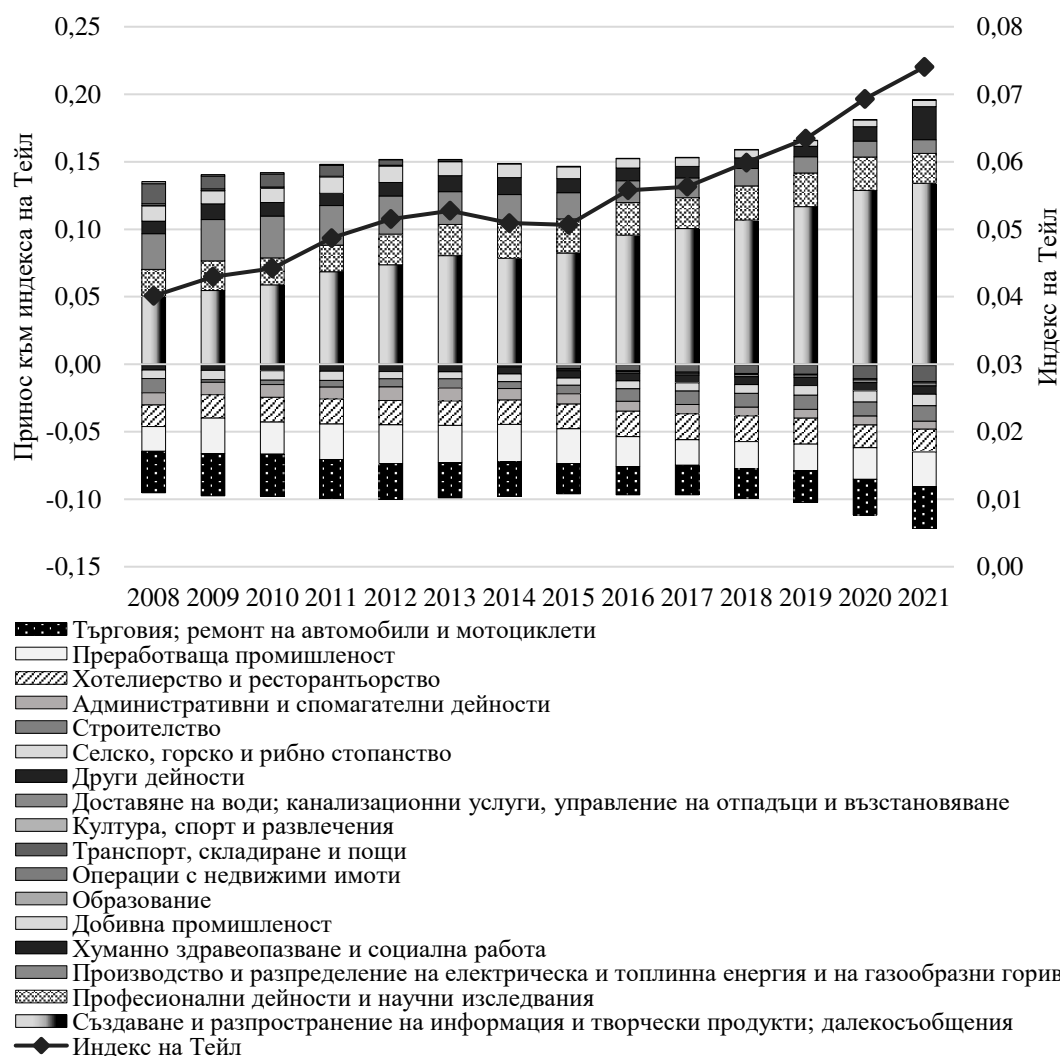
Фигура 3. Индекс на Тейл за неравенство в заплатите между отрасли
Източник: изчисления на автора по данни на НСИ

Прави впечатление, че коефициентът на Тейл за неравенство в заплатите между отрасли, изчислен общо за нефинансовите предприятия, бележи постоянен ръст в рамките на разглеждания период. От 0,04 през 2008 г. той се покачва до 0,07 в края на периода, като лек спад е налице единствено през 2014 г. Разграничението между двата типа фирми показва, че неравенството в заплащането между отрасли в чуждестранните филиали е по-високо отколкото това в местните фирми. Проследяването на динамиката на коефициента на Тейл при предприятията под чуждестранен контрол обаче показва значителни колебания, изразяващи се в редуване на периоди на ръст и спад. За разлика от него, при коефициента на Тейл за неравенство в заплатите между отрасли в местните фирми е налице преобладаващо възходяща тенденция, като изключение прави единствено лекият спад през 2013 г. и 2015 г.

Освен общата тенденция по отношение на неравенството в заплатите между отрасли, интерес представлява също и разкриването на приносите на отделните отрасли към динамиката на този вид неравенство. Фигура 4 показва резултатите от изчисленията общо за всички нефинансови предприятия. С най-голям положителен принос към общото неравенство в заплащането между отрасли се откроява секторът „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. Това е очаквано предвид факта, че този сектор се отличава с най-високо възнаграждение, което през 2021 г. надхвърля около 2,5 пъти средното за страната. Впечатление прави и това, че приносът на информационния и комуникационен сектор бележи най-голям ръст в рамките на периода, което се дължи отчасти на покачване на относителното възнаграждение в него и най-вече на непрекъснатото покачване на неговия дял в общата заетост в страната (от 2,7% през 2008 г. до 5,9% през 2021 г.). Всичко това обуславя водещата роля на този сектор за покачване на общото неравенство в заплатите между икономически дейности.

На следващо място по положителен принос към междуетрасловото неравенство в заплатите средно за периода е секторът „Професионални дейности и научни изследвания“, следван от „Производство и разпределение на

електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“. Докато приносът на първия сектор остава сравнително постоянен във времето, приносът на енергийния сектор бележи спад, дължащ се на намаление на отношението между възнаграждението в сектора и средното за страната (от 2,14 през 2008 г. до 1,55 през 2021 г.). Прави впечатление, че в края на периода значително се увеличава приносът на сектора „Хуманно здравеопазване и социална работа“, като през 2021 г. той дори заема второ място след информационния и комуникационен сектор. Тази промяна в позицията на сектора се обяснява с по-осезаемото увеличение на заплатите на здравните работници спрямо средното за страната.

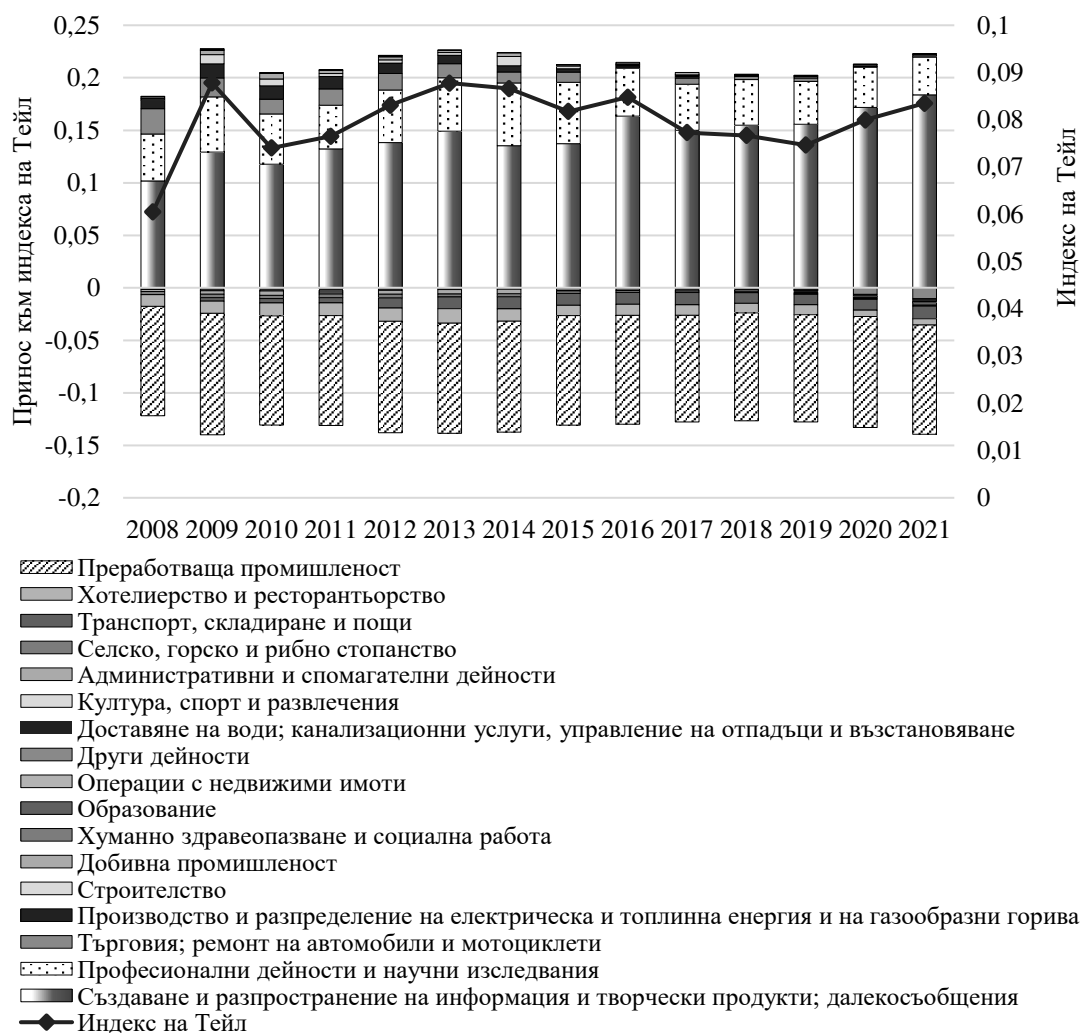
Фигура 4. Междуотраслово неравенство в заплатите (общо за нефинансовите предприятия)

Източник: изчисления на автора по данни на НСИ

От секторите със заплащане под средното за страната с най-голям отрицателен принос към междуотрасловото неравенство в заплатите е търговията, следвана от преработващата промишленост, хотелиерството и ресторантьорството. Позициите на търговията и преработващата промишленост се обясняват от една страна с факта, че възнагражденията в тях са съответно 88% и 90% от средното за страната, но най-вече се дължат на значителните дялове на двата сектора в общата заетост (съответно 23% и 25 % средно за периода). От

своя страна позицията на хотелиерството и ресторантьорството се дължи преди всичко на заплащането в сектора, което е второто най-ниско в страната и е около 60% от средното. И при трите сектора с най-голям отрицателен принос не се наблюдава съществена динамика на теглата им в индекса на Тейл.

Подобно на общото междуотраслово неравенство в заплатите, при индекса на Тейл, изчислен отделно за чуждестранните филиали, на първо място по положителен принос отново е най-високоплатеният сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ (Фигура 5). Позицията му се дължи на факта, че средно за периода заетите в него получават с 95% по-високо възнаграждение от средното за страната и представляват 11% от общия брой заети в предприятия под чуждестранен контрол. Въпреки че приносът на информационния и комуникационен сектор е по-висок в края на периода отколкото в началото, прави впечатление нестабилната му динамика във времето, изразяваща се в редуване на периоди на ръст и спад. Ясно се откроява също така сходството в динамиката на приноса на този сектор и динамиката на индекса на Тейл, което показва че секторът е с определящо значение за измененията в междуотрасловото неравенство в заплатите в чуждестранните филиали.

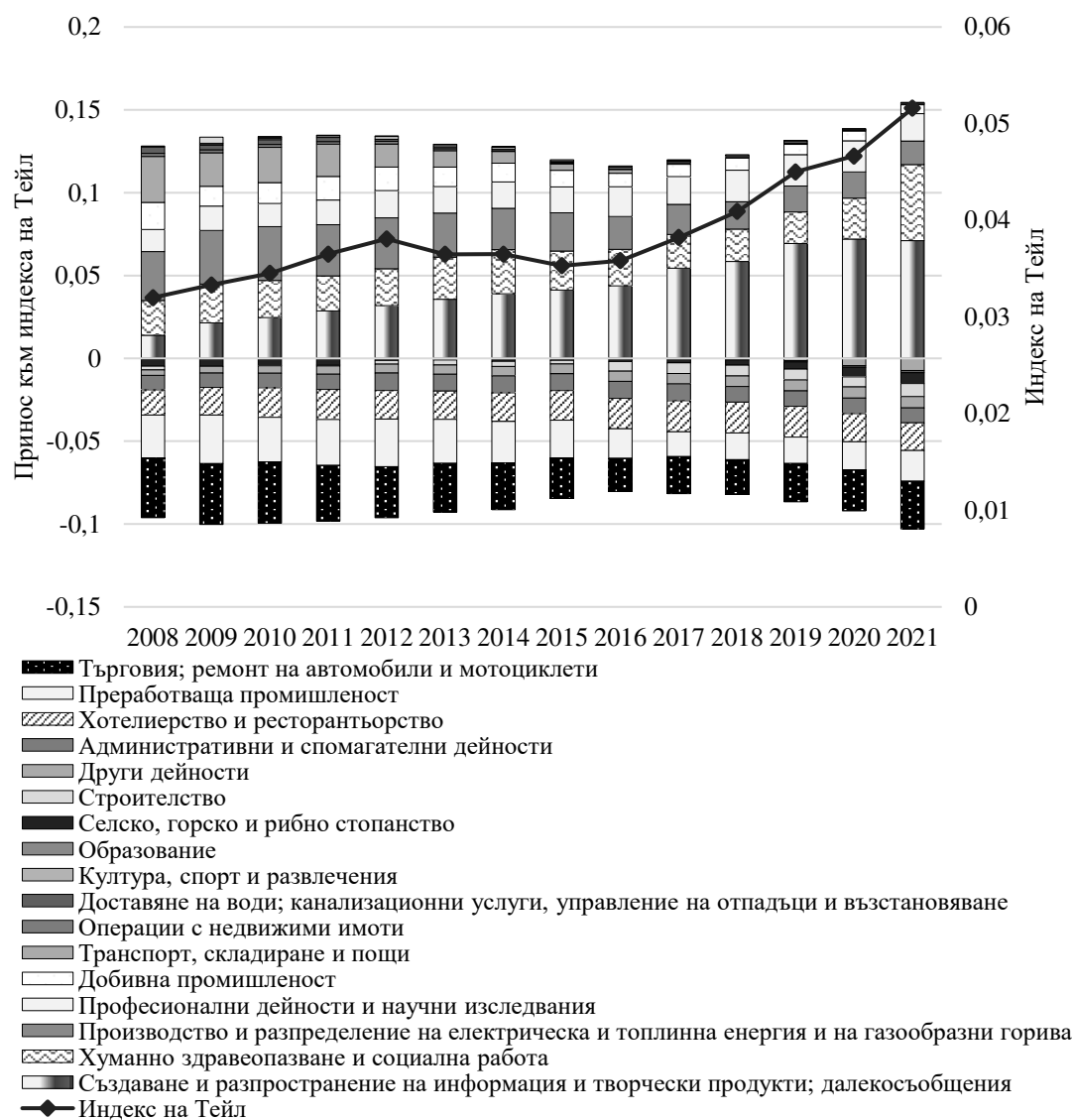

Фигура 5. Междуотраслово неравенство в заплатите (чуждестранни филиали)
Източник: изчисления на автора по данни на НСИ

На второ място по положителен принос е сектор „Професионални дейности и научни изследвания“. Това се дължи на факта, че въпреки ниския си дял в заетостта (4% средно за периода), чуждестранните филиали в този сектор са на второ място по възнаграждение, което средно за периода надхвърля с около 80% средното за страната. На следващо място по положителен принос до 2019 г. е сектор „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“. Позицията му се обяснява с факта, че в този период работещите в чуждестранни филиали в този сектор получават възнаграждение над средното за страната и същевременно са на второ място по относителен дял в общия брой заети в предприятия с чуждестранно участие в капитала (средно 17%). Освен че намалява с времето, през 2020 г. и 2021 г. приносът на търговията става отрицателен поради спад на възнаграждението в сектора под средното за чуждите филиали в страната.

С най-голям отрицателен принос към междуотрасловото неравенство в заплатите в чужди фирми е преработващата промишленост. Въпреки че бележи постепенен спад, относителният дял на заетите в чуждестранни филиали в този сектор е най-висок и възлиза на 44% средно за периода. В комбинация със заплащане, което е под средното за чуждестранните филиали в страната (около 72% средно за периода), това обуславя значителното отрицателно тегло на сектора в индекса на Тейл. Същевременно обаче не се наблюдава значителна динамика в приноса на преработващата промишленост, което означава, че секторът няма съществено отношение към изменението на междуотрасловото неравенство в заплатите в чуждестранни филиали. На второ място, но със значително по-нисък отрицателен принос, е сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“, следван от „Транспорт, складиране и пощи“.

На следващо място са представени приносите на отделните икономически дейности към междуотрасловото неравенство в заплатите в местните компании (Фигура 6). Интерес представлява динамиката на приноса на един от най-високоплатените сектори, а именно „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. Ако в началото на периода този сектор е на пето място по положителен принос към индекса на Тейл, след 2011 г. той заема първо място и бележи постоянен ръст. В този смисъл информационният и комуникационен сектор има водеща роля за засилване на междуотрасловото неравенство в трудовите възнаграждения в местните фирми. Неговият нарастващ принос се дължи на увеличение както на относителния дял в заетостта, така и на равнището на заплащане спрямо средното за местните фирми в страната (от 1,63 през 2008 г. до 2,34 през 2021 г.). Средно за периода на второ място по положителен принос е сектор „Хуманно здравеопазване и социална работа“, като по-осезаемо нарастване на неговото тегло в индекса на Тейл се наблюдава през последните две години от периода. На трето място по положителен принос средно за разглеждания период са местните компании от сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“. Интересното в случая е, че до 2011 г. енергийният сектор е с най-голям принос към индекса на Тейл, но след това тежестта му намалява постоянно, преди всичко поради спад в отношението между заплащането в сектора и средното за страната възнаграждение в местни фирми (от 2,57 през 2011 г. до 1,81 през 2021 г.). Тази тенденция е сред възможните причини за спада в междуотрасловото неравенство в заплатите в местни фирми, който се наблюдава между 2012 г. и 2015 г.

Фигура 6. Междуотраслово неравенство в заплатите (местни фирми)

Източник: изчисления на автора по данни на НСИ

Сред отраслите с отрицателен принос към междуотрасловото неравенство в заплащането в местни фирми на първо място е сектор „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, следван от преработващата промишленост. Позициите и на двата сектора се обясняват с факта, че от една страна заплащането в тях е под средното за местните фирми (съответно 87% и 89% средно за периода), а от друга – те се открояват с най-голям дял в заетостта (съответно 24% и 22%). По отношение на динамиката на теглото на двата сектора в индекса на Тейл впечатление прави това, че е налице спад в периода 2010 - 2016 г. при търговията и в периода 2012 - 2017 г. при преработващата промишленост, като и в двата случая това се дължи на повишение на отношението между заплащането в съответния сектор спрямо средното за местните фирми в страната. Тези изменения отчасти обясняват спада в междуотрасловото неравенство в заплатите в местни фирми, който се наблюдава между 2012 г. и 2015 г. На трето място по-отрицателен принос към динамиката на този вид неравенство е хотелиерството и ресторантьорството. Средно за периода секторът ангажира 7% от заетите в

местни фирми, а предлаганото възнаграждение е едно от най-ниските (около 67% от средното за този тип компании), което обяснява позицията на сектора.

Заклучение

Извършеният анализ дава възможност да бъдат направени следните изводи. Първо, средно за разглеждания период чуждестранните филиали плащат по-високи заплати в сравнение с местните фирми във всички отрасли, с изключение на енергийния сектор. Най-високо средно възнаграждение получават наетите лица в чуждестранните филиали в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. Второ, въпреки че средно за периода предприятията под чуждестранен контрол плащат около два пъти по-високи заплати, средногодишният темп на прираст на възнагражденията в местните фирми изпреварва този в чуждестранните филиали, като той е най-голям в информационния и комуникационния сектор. Трето, анализът на междуотрасловото неравенство в заплащането в чуждестранните филиали показва, че то е по-високо отколкото това в местните фирми, но докато при динамиката на първото е налице нестабилност и редуване на периоди на ръст и спад, при второто се наблюдава предимно възходяща тенденция. Това загатва за засилване ролята на местните фирми за динамиката на общото междуотраслово неравенство за сметка на отслабване на ролята на чуждестранните филиали. С най-голям положителен принос към междуотрасловото неравенство в заплатите и при двата типа фирми е информационният и комуникационният сектор. При междуотрасловото неравенство в заплащането в чуждестранни филиали с най-голям отрицателен принос е преработващата промишленост, а при това в местните фирми – търговията.

На база на направените обобщения, могат да бъдат изведени и някои препоръки. Това, че с най-голям отрицателен принос към междуотрасловото неравенство в заплащането в чуждестранните филиали е преработващата промишленост, обуславя необходимостта от повишаване на усилията за привличане на повече чуждестранни инвестиции в средно-високо и високо технологичните отрасли. Това би имало позитивен ефект върху производителността на труда в сектора и равнището на заплащане, като по този начин би допринесло за свиване на междуотрасловото неравенство в заплащането в предприятията под чуждестранен контрол.

Привличането на ПЧИ в отрасли с по-високо ниво на технологична интензивност от своя страна предполага засилване на мерките, насочени към подобряване на качеството на образование, така че уменията на работната сила да отговарят в по-голяма степен на нуждите на бизнеса. Сред различните мерки, необходими за постигането на това, ключова роля има подобряването на обхвата и качеството на дуалното обучение, насърчаването на образованието в областта на науката, технологиите, инженерството и математиката, подобряването на дигиталните умения и др. По отношение на дигитализацията, България е на 26-то място сред страните от ЕС в Индекса на цифровата икономика и общество на Европейската комисия за 2022 г. Въпреки напредъка в последните години, по отношение на дигиталните умения на населението и дела на специалистите в областта на информационните и комуникационните технологии (ИКТ), представянето на България е под средното за ЕС. Подобряването на позициите на страната в тази област би благоприятствало не само за бизнеса като цяло, но също така би спомогнало за смекчаване на междуотрасловото неравенство в заплатите

чрез повишаване на предлагането на кадри в ИКТ сектора и балансиране по отношение на възнагражденията в него.

Използвани източници

1. Колев, К. (2012). *Глобализация, транснационални корпорации и регионално развитие*. Варна: СТЕНО.
2. Михайлова, С. (2014). Влияние на преките чуждестранни инвестиции върху доходното неравенство в България. *Икономически и социални алтернативи*, 4, 25-40.
3. Alili, Z. M., & Adnett, N. (2018). Did FDI increase wage inequality in transition economies? *International Journal of Social Economics*, 45(9), 1283-1304.
4. Asteriou, D., Dimelis, S., & Moudatsou, A. (2014). Globalization and income inequality: A panel data econometric approach for the EU27 countries. *Economic Modelling*, 36(C), 592-599.
5. Bandelj, N., & Mahutga, M. (2008). Foreign investment and income inequality: the natural experiment of Central and Eastern Europe. *International Journal of Comparative Sociology*, 49(6), 429-454.
6. Elveren, A. (2010). Wage inequality in Turkey: decomposition by statistical regions, 1980-2001. *Review of Urban & Regional Development Studies*, 22(1), 55-72.
7. Galbraith J., Spagnolo, L., & Pinto, S. (2007). Economic inequality and political power: a comparative analysis of Argentina and Brazil. *Business and Politics*, 9(1), 1-25.
8. Galbraith, J., & Hale, T. (2007). Between-sector earnings inequality in the United States. The University of Texas Inequality Project, Working Paper № 43.
9. Grimalda, G., Barlow, D., & Meschi, E. (2010). Varieties of capitalisms and varieties of performances: accounting for inequality in post-Soviet Union transition countries. *International Review of Applied Economics*, 24(3), 379-403.
10. Jovanović, B., & Hanzl-Weiss, D. (2022). Economic and social impacts of FDI in Central, East and Southeast Europe. The Vienna Institute for International Economic Studies, Research Report № 464.
11. Mihaylova, S. (2015). Foreign direct investment and income inequality in Central and Eastern Europe. *Theoretical and Applied Economics*, 22, 2(603), 23-42.
12. Obando, J. C. (2004). Patterns of wage inequality in Costa Rica during the structural change, 1976-2004. The University of Texas Inequality Project, Working Paper № 36.
13. Theil, H. (1972). *Statistical decomposition analysis: with applications in the social and administrative sciences*. Amsterdam/London: North Holland Publishing Company.
14. Wang, W. (2007). Information society and inequality: wage polarization, unemployment, and occupation transition in Taiwan since 1980. The University of Texas Inequality Project, Working Paper № 44.
15. Zhang, W. (2016). The evolution of China's pay inequality from 1987 to 2012. *Journal of Current Chinese Affairs*, 45(2), 183-217.

